

liefde voor het maken van anagrammen. Dat wil zeggen: ze nam een dichtregel en uit deze zin probeerde ze met dezelfde letters zoveel mogelijk andere zinnen te vormen. Het was een spel met strenge regels: geen enkele letter mocht overblijven, allemaal moesten ze opnieuw gebruikt worden.

Dit spel kan opgevat worden als een kritiek op een bepaalde vorm van logica (mannelijk, wetenschappelijk) die altijd op zoek is naar ondubbelzinnige betekenissen en dieper liggende bedoelingen. Zo weet elke psychiater sinds Freud dat wanneer een vrouwelijke patiënt spreekt over een paraplu, ze het niet werkelijk heeft over een paraplu maar dat we zijn aangeland in het rijk der (seksueel geladen) symbolen. De taal van de patiënte is daarbij op zichzelf niet zozeer van belang maar wordt beschouwd als symptomatisch voor haar persoonlijkheid. De psychiater is op zoek naar het ziektebeeld achter de woordenstroom.

Tegenover het serieuze diepte-onderzoek brengt Unica Zürn de logica van het woordspel in het geding. Volgens Vogelaar wil zij het verdrongene aan het spreken krijgen: "Het verdrongene moet dan niet gezien worden als iets dat onder het oppervlak zou zijn weggestopt maar als iets in het oppervlak dat niet echt verdwijnt maar misschien eerder een gat in de blik is, een blinde vlek in een blik die gewoontegetrouw op zoek is naar de diepere betekenis of bedoeling en daarom nauwelijks oog heeft voor hetgeen zich aan de oppervlakte (van een tekst) afspeelt."

Door dit spel ontrok Unica Zürn zich aan gangbare, beperkende definities van redelijkheid. Zoiets zou een bevrijding uit een keurslijf kunnen zijn, maar niet altijd brengt het spel met de betekenissen geluk, zoals uit de levensloop van Unica Zürn blijkt. Op vierenvijftigjarige leeftijd sprong zij van het balkon van haar Parijse appartement op de vijfde etage. □

Het negende jaarboek voor vrouwengeschiedenis, getiteld 'Geleerde vrouwen', bevat onder andere biografieën van vrouwelijke wetenschappers als Johanna Westerdijk, Gesina van der Molen en Marianne van Herwerden. Uitgeverij SUN, f 28,50.

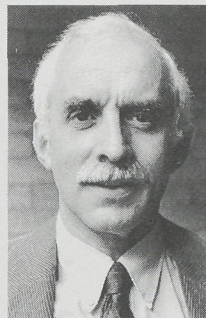
Koos Neuvel is socioloog en journalist

'E' r is sprake van tomeloze overproductie van cultureel behang", zo stelde cineast Jan Vrijman in de toespraak waarmee hij op 9 november 1988 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam de tentoonstelling 'COBRA, veertig jaar later' opende. "De culturele behangselfabrieken draaien op volle toeren, vullen...de galeries, de schouwburgen...en de glanzende pagina's...met die gekunst-drukte plaatjes en praatjes voor de vaak". Vrijman stelde daar de maatschappelijke betrokkenheid van de groep kunstenaars tegenover die van 1948 tot 1951 zich als Cobra manifesteerde. Kunstenaars als Corneille, Appel, Alechinsky, Constant en Jorn, die zichzelf als schilders en dichters beschouwden, werden toen "door kunstcritici en publiek neergesabeld als oplichters, bedriegers, knoeiers, volksverlakkers". En nu worden ze geëerd met een prestigieuze tentoonstelling, waar je geweest moet zijn, wil je er bij horen.

Is dit nou een bewijs dat die kunstcritici en dat publiek destijds ongelijk hadden? Volgens mij niet. Ik vond het toen niet mooi, ik vind het nog steeds niet mooi. *De gustus non est disputandum* pleegt ten onrechte te worden vertaald als "over smaak valt niet te twisten". Juist daarover valt echter wel degelijk, en met hartsucht, te twisten! De klassieke spreuk wil alleen zeggen dat het zinloos is: er is immers geen gemeenschappelijke noemer. En voorzover die er toch is – kwaliteit, bijvoorbeeld, of schoonheid – is dat voor rebellen als de Cobra-mensen bij uitstek het bewijs dat "het heersend kunstbesef te muf is om zelfs als bedwelmingsmiddel dienst te doen", zoals Vrijman uit het Manifest

van Constant (1948) citeerde. Het gaat bij kunst niet zozeer om schoonheid, kunst betekent welzijnlijk bevrijding, zegt Vrijman. Uitstekend, prachtig zelfs, maar als we nou van een bepaald type van

ERIK JURGENS

bevrijding niet gediend zijn, bijvoorbeeld die van Cobra? Dan, zo meent Vrijman, behoren we of tot de reeds beschreven behangselcultuur, of tot de mayonaise-cultuur, of tot de élite-cultuur die tegenwoordig morele stellingnamen in de kunst ironisch afdoet.

Er is natuurlijk op zijn minst nog een vierde cultuur: van mensen die zich vanwege hun eigen esthetische normen of morele stellingname, of bijvoorbeeld vanwege hun opvatting over de grenzen waarbinnen zij zich door kunst willen laten bevrijden, bepaalde kunstuitingen niet zien zitten. Je kunt dat afdoen als bourgeois vooroordeel of culturele afstomping, daar kan best wat van waar zijn. Maar als grote aantallen mensen zich niet aangesproken voelen, dan ligt het niet aan de aangesprokenen maar aan de aansprekers. Het gaat niet aan om hen, zoals rookmagiër Robert Jasper Grootveld in de woelige jaren zestig deed, als 'klootjesvolk' af te doen, mensen die zich niet willen laten bekeren. De aandacht die de Cobra-tentoonstelling nu krijgt zou Vrijman eigenlijk moeten beangstigen. Ko-

men de kijkers echt allemaal omdat ze intussen door deze kunst zijn 'bevrijd'? Of om de pure schoonheid, zoals Vrijman in zijn toespraak toch nog suggereerde? Of om de huidige mode om het des-

Cultureel behang?

tijds verstotene alsnog de eren, en daarmee de eigen verlichtheid te tonen? Het is allemaal mogelijk. Tot aanvaarding van Cobra als pure schoonheid ben ik zelf inmiddels echter niet gekomen, overigens met volle respect voor hen die zich door dit werk laten ontroeren.

Als *schilders* je willen bekeren, dan kun je nog daaraan voorbij lopen. Moeilijker is dat bij *bouwmeesters*. Wat zij neerzetten moet door mensen worden gebruikt. Willen deze dat niet, omdat "zowel de toen sterk naar voren komende architectonische opvattingen, als de in het gebouw belichaamde heilsverwachtingen" hen niet (meer) aanspreken, dan ontstaan botsingen tussen klootjesvolk en kunstenaar. Het citaat is dan ook uit het vonnis van de president van de Zwolse rechtbank van 2 maart 1988 in de zaak Van Klinger tegen Dronten, naar aanleiding van het voornemen van die gemeente om De Meerpaal, multi-functionele schepping van de architect uit de jaren zestig, aan te passen, aan eisen van goede exploitatie. Dat mocht van de rechter. Weg heilsverwachtingen.